

УДК 72.01:725.31(477.83)

Рочняк Ю.А.

*к. арх. доцент кафедри архітектурного проектування
Національного університету «Львівська політехніка»*

АРХІТЕКТУРА МАЛИХ ЗАЛІЗНИЧНИХ ВОКЗАЛІВ ГАЛИЧИНИ

Анотація: виявлено загальні компонувальні прийоми та встановлено композиційно-стилістичні типи малих залізничних вокзалів Галичини; порівнюється їхній образ з іншими типами будівель, а також наводяться приклади функціонування старих будівель вокзалів європейських країн.

Ключові слова: малий залізничний вокзал, Галичина, композиційно-стилістичний тип.

З поживленням пасажирських перевезень залізницями гостріше постає питання забезпечення належного доступу, посадки-висадки до вагонів, інформування, очікування, пересадки та іншого сервісу. В Україні є багато пасажирських споруд, проте вони потребують фахового переосмислення та належного пристосування до потреб сьогодення. Відновлення існуючих вокзалів і будівництво нових пасажирських споруд вимагають звернення до набутків попередніх епох та їх належного вшанування.

Постановка проблеми. Галичина як одна із найстаріших «залізничних земель» має чудові зразки вокзалів, які є архітектурним відображенням дії різних технічних, географічних, соціальних, політичних, стилістичних та інших факторів у цій сфері громадської архітектури. Двірці таких міст як Львів, Івано-Франківськ, Тернопіль стали знаковими, рівно ж як і відносно середні за розмірами вокзали у Стрию, Дрогобичі, Золочеві, Коломиї та ін.

Звернімо увагу на умовно названі «малі» залізничні вокзали Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей, маючи на увазі їхні невеликі розміри. Вони розміщені розпорошено по краю, мають різні час будівництва, розміри, способи побудови, спосіб загосподарення та ін. Нажаль, значна частина з них перебуває у поганому стані, руйнуються, а тому потребують якомога швидшого усвідомлення, захисту і залучення до професійного інтересу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературі основна увага звертається на залізничні вокзали та залізнично-вокзальні комплекси як важливі транспортні, містобудівельні та власне архітектурні об'єкти, проте менше говориться про малі чи середні [1 – 4]. Про залізниці, вокзали Галичини в історичному та загальному контексті йдеться у працях Вієжбіцького Л.,

Гостковського Р., Гранкіна П., Жалоби І., Лазечка П., Сьомочкіна І. [5 – 7]. Окремі публікації стосуються архітектури вокзалів Західної України [8 – 14].

Формулювання цілі статті. Метою статті є дослідити найзагальніші композивальні прийоми будівництва малих залізничних вокзалів Галичини та встановити їхні найхарактерніші зовнішні архітектурно-стилістичні типи.

Виклад основного матеріалу. З прокладенням залізниці 1860 – 61 рр. у коронному краю Галичини і Володимирії (Волині) появилися перші пасажирські споруди у межах сучасної України. Експортована з Відня манера виконання вокзалів знайшла відображення вздовж найважливішої тоді колії через Краків і Перемишль до Львова. Це підкарпатське сполучення продовжилося у 1866 р. до Чернівців, а у 1869 р. до Сучави, зробившись головною магістраллю краю до Першої світової війни, і на зламі ХІХ – ХХ ст. склалася існуюча залізнична мережа. Після Другої світової війни магістраллю стала колія з Києва через Волинь та Поділля крізь Карпати до Центральної Європи. Львів став пунктом перетину цих двох напрямків. Проіснувавши понад 150 років через війни, розрухи, зміни держав і режимів ці залізниці набули і містять широку палітру архітектури цих громадсько-транспортних споруд.

Практично усі залізничні вокзали Галичини є берегового типу розміщення; зв'язок колій і перонів з поселенням здійснюється (первинно) крізь сам корпус вокзалу через передвокзальну площу. Як правило, з однієї сторони від вокзалу розміщуються туалетні приміщення, а з протилежного боку – скверик з криницею чи помпою. Найзагальнішим просторовим способом влаштування вокзалів є призмоподібний малоповерховий блок уздовж колій з наскрізним проходом через пасажирський операційно-касовий зал і з примиканням службових приміщень. Сам вокзал є переважно поперечно симетричним і часто поздовжньо симетричним зі спадистими дахами. Центральний вхід підсилюється ризалітом і підвищеним дахом. Такий спосіб компонування будинків малих залізничних вокзалів є характерним і для інших країв.

Розгляньмо архітектуру малих залізничних вокзалів як вияв *композиційно-стилістичних типів вокзалів* в усталених композивальних прийомах організації простору, конструкцій, опорядження при подібній стильовій єдності – йдеться про типові проекти, які можуть мати ряд підтипів.

Круглоарковий тип. Виразний пластичний прийом заокруглених віконних і дверних прорізів, а також дрібного аркового мотиву під карнизом при слабо розчленованому фасаді блоку будинку бачимо на залізничних станціях Заболотів, Коломия, Коршів, Старе Село (Рис.1). Таке викінчення фасадів пізнього класицизму та історизму було поширеним у громадській архітектурі європейських міст. Цей один із найстаріших типів є на підкарпатській магістралі в Україні та частково в Румунії (Сучава-Іцкани, Ботошань та ін.)

Рустиково-стріховий тип вокзалу має вигляд двоповерхової будівлі з двоспадістим дахом з начілком (напіввальмовий дах). Дах при цьому опирається на кам'яну кладку, а піддашшя обшальоване деревом, що помітно вирізняє його від інших типів. Характерними рисами цього типу є рустування кутів, ризалітів, а подекуди цілого партерного рівня разом з виразними наличниками вікон та дах з делікатними дерев'яними випустами і деталями.

Цей тип залізничних будинків наближається за характером і стилем до такого ж поширеного типу опорядження інших громадських будівель та житла того часу і спостерігається в усій Галичині та Дунайській монархії і називають його «народним романтизмом». До характерних прикладів слід віднести будинки вокзалів Львів-Сихів, Глібовичі (знищений 2015 р.), Братківці, Тарновиця, Надвірна, Лоєва, Микуличин, Ворохта, Гребенів, Тухля, Турка, Ясениця, Жидачів, Рогатин, Терехівля, Копичинці, Криве, Денисів-Купчинці, Ходачків-Великий та ін. (Рис.2). Насправді йдеться про декілька підтипів одного стильового прийому, які містять й пізніші будівельні нашарування. Цей тип вокзалів кількісно є найпоширенішим у краю, у тому числі й у Західній Галичині (тепер Польща), а також зустрічається в Північній Буковині (вокзали Неполоківці, Глибока-Буковинська та ін.).

Рис.1. Вокзал Старе Село

Рис.2. Вокз. Глібовичі (зруйн. 2015 р.)

Мостиський тип утворюють вокзали у Мостиськах I, Мшаній та Судовій Вишні, які розміщені на гілці Львів – Перемишль. Спарені дверні прорізи партеру та вікна другого поверху зі своєрідним рисунком рустування ризаліту і спадісті дахи – головні візуальні риси цих будинків (Рис. 3).

Самбірський тип. Ряд будинків пасажирських станцій виконано за одним проектом з невеликими відмінностями: поздовжній двоповерховий з мансардним рівнем цегляний блок покритий високим чотириспадістим дахом з виразним симетричним загостреним догори фронтоном із вигнутими барокоподібними симетричними боковими стінками – головні зовнішні

пластичні та композиційні риси цього типу. Вокзали у Комарні, Старому Самборі, Стрільках, Рудках є по лінії Львів – Самбір – Сянки (Рис. 4).

Подільський тип. За одним проектом реалізовано ряд дворців у південній частині Західного Поділля (Тернопільська обл.), які з плином часу набули деяких прибудов. Двоповерхова симетрична будівля з мансардним поверхом має характерною зовнішньою пластичною рисою викінчення пілястрами кутів, наличників вікон і входу, а також подекуди збереження рустування першого ярусу та круглих віконець на трикутних фронтонах. Цей тип є у Білій-Чортківській, Борщові, Вигнанці, Іване-Пустім, Товстім, Ягільниці та в суміжній Північній Буковині – вокзали у Веренчанці, Вижниці, Стефанештах (Рис. 5).

Равський тип. Декілька вокзалів по лінії Львів – Рава-Руська мають композицію високого центрального блоку упоперек середини споруди, який покритий помітно вищим дахом над одноповерховим будинком з мансардою. Середній блок виступає ризалітом; форма даху має різний вигляд, хоча скоріш за все вона була первинно ускладненою (як у Глинську). Цей тип вокзалів застосовано на станціях Глинське, Добросин, Зашків, Куликів, Липник (Рис.6).

Рис.3. Вокзал Мишана

Рис.4. Вокзал Старий Самбір.

Рис.5. Вокзал Біла-Чортківська

Рис.6. Вокзал Добросин

Класицистично-радянський тип вокзалів появився після Другої світової війни і має характерні риси архітектури Східної Європи тоталітарної епохи. Зразками цієї архітектури є великий двірець у Тернополі, середні вокзали у Дрогобичі, Стрию, а також малі у Миколаєві-Дністровському, Сколе, Славську та ін. (Рис.7). Цей композиційно-стилістичний тип вокзалів візуально добре споріднений із іншими громадськими та житловими будинками цієї епохи.

Пізньюмодерністичний тип вокзалів має лаконічну композицію простих геометричних форм і великих поверхонь. До нього слід віднести вокзали у Пісочній, Ходовичах та ін. (Рис.9).

Рис.7. Вокзал Миколаїв-Дністровський

Рис.8. Вокзал Ходовичі

Названі композиційно-стилістичні типи незважаючи на універсальність набули локальних відмінностей шляхом прибудов, перебудов та ін., проте й надалі залишаються знаковими архітектурними об'єктами у місцях своєї локалізації. Існують чудові історичні вокзали Галичини, які не об'єднуються до виразних композиційно-стилістичних типів, проте становлять як і названі типи архітектурну ідентичність: двірці у Ділятині, Отинії, Золочеві, Татарові та ін. (Рис.9). Декілька вокзалів і вокзальних комплексів останніх десятиліть є унікальними – на станціях Моршин, Мостиська II, Трускавець (Рис.10).

Рис.9. Вокзал Отинія

Рис.10. Вокзал Моршин

Від 1970 – 80-х років поширилось будівництво залізничних пасажирських споруд у вигляді навісів, павільйонів при- і на- залізничних платформах. Цей тип споруд утворює окрему архітектурно-дизайнерську групу, яка у новітній час дуже активно впроваджується і у високорозвинених європейських країнах.

Архітектурний образ залізничних вокзалів має зв'язок із громадськими і житловими будівлями. Якщо прототипом для великих та середніх за розмірами вокзалів був палац, пізніше будинок установ, то для малих – садиба. Спостерігається і зворотній вплив, коли деякі громадські будівлі виразно нагадують залізничні вокзали (крамниці, будинки у Ділятині, Сокалі, Яремчі), а у недіючих вокзалах влаштовується житло. Захисні споруди платформ взяті з досвіду влаштування зупинок інших видів наземного громадського транспорту.

Історичні залізничні вокзали країн Центральної Європи композиційно, стилістично близькі до галицьких і утримуються у зразковому стані. У них як і раніше у переважній більшості містяться пасажирські та службові відділення залізниці. Проте сама пасажирська станція набуває розширеного вигляду за рахунок підйому, розширення перонів, влаштування до них сходів та ліфтів з підземних переходів, а також уніфікації способів інформування, регламентації поведінки та сервісу різних категорій користувачів. Значною мірою процес обслуговування пасажирів виноситься на перон, який розуміється як первинна проектна одиниця новітніх залізничних пасажирських станцій. При цьому конфігурація руху, приміщень спрощуються, а візуальна зв'язність і прозорість надають відчуття безпеки, легкої досяжності та комфорту. Регулярність, щільність руху потягів зменшують потребу великих почекалень, а оплата через автоматичні апарати мінімізують потребу квиткових кас (Рис.11, 12).

Рис. 11. Вокзал Гольцкірхен (Баварія, Німеччина)

Рис.12. Вокзал Монгуельфо/ Вельсберг (Південний Тироль, Італія)

Трапляються приклади застосування старих вокзалів до інших цілей – житла та громадських споруд. Освітні, торгові центри, музеї, готелі та притулки в історичних будівлях забезпечують з одного боку нові та змінені потреби

користувачів, а з іншого – є дієвим способом збереження будівельної субстанції.

Висновки

1. Від середини XIX до середини XX ст. уклалася просторово-конструктивна схема малих залізничних вокзалів Галичини у вигляді призмоподібного блоку при береговому розміщенні колій з симетричною композицією центрального входу і яка з невеликими відмінностями та стилістичними викінченнями успішно функціонує. Від середини XX ст. поширились навіси на платформах.

2. Архітектурним прототипом більших залізничних вокзалів (двірців) був палац, будинок установ, а малих – добротний садибний будинок.

3. Встановлено декілька композиційно-стилістичних типів залізничних вокзалів Галичини: Круглоарковий, Рустиково-стріховий, Мостиський, Самбірський, Подільський, Равський, Класицистично-радянський, Пізньомодерністський. Більшість із них виникли у цісарський період.

4. Історичні вокзали європейських країн є композиційно і стилістично близькими до галицьких; доглядаються і використовуються насамперед за прямим призначенням з новітніми вимогами безпеки, зручності пасажирських перевезень, що є чудовим прикладом до вивчення і наслідування.

Список використаних джерел

1. Голубев Г.Е. Современные вокзалы / Г.Е. Голубев, Г.М. Анджелини, А.Ф. Модоров – М.: Стройиздат, 1967. – 208 с.: илл.
2. Батырев В.М. Вокзалы / В.М. Батырев. – М.: Стройиздат, 1988. – 216 с.: ил.
3. Древаль І.В. Методологічні основи містобудівного розвитку залізничних вокзальних комплексів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра архітектури: спец. 18.00.04 «Містобудування та ландшафтна архітектура» / І.В. Древаль. – Полтава, 2013. – 36, [1] с.
4. Чобан О.Я. Принципи модернізації та реконструкції залізничних вокзальних комплексів історичних міст / О.Я. Чобан // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Архітектура, – Львів, Видавництво Львівської політехніки № 757, 2013. – 447 с. – С. – 321-324.
5. Львівська залізниця. Історія і сучасність / [Гранкін П.Е., Лазечко П.В., Сьомочкін І.В., Шрамко Г.І.]. – Львів: Центр Європи, 1996 – 175 с.
6. Лазечко П. Передумови будівництва залізниць у Галичині / П. Лазечко // Галицька брама. Львівська залізниця. – 1996. - № 14. – С.3.
7. Жалоба І.В. Інфраструктурна політика австрійського уряду на північному сході монархії в останній чвкрті XVIII – 60-х роках XIX ст. (на прикладі шляхів сполучення) / І.В. Жалоба. – Чернівці: Книги – XXI, 2004, – 520 с.

8. Рочняк Ю.А. Архітектура будинків малих пасажирських залізничних станцій Галичини XIX – початку XX століть // Тези доповіді на Міжнародній науковій конференції „Дослідження, збереження і реставрація об’єктів культурної спадщини”, присвяченій 20-літтю заснування кафедри реставрації та реконструкції архітектурних комплексів. НУ „Львівська політехніка”, Львів, 22 – 25 березня 2012 року. – С.18 – 20.

9. Рочняк Ю.А. Розвиток архітектури залізниць Галичини / Ю.А. Рочняк // Нова подорож до Європи. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2012. – С. 171-200.

10. Рочняк Ю.А. Архітектура будинків малих пасажирських залізничних станцій Галичини XIX – початку XX століть / Ю.А. Рочняк // Проблеми дослідження, збереження і реставрації об’єктів культурної спадщини. Збірник наукових праць кафедри реставрації і реконструкції архітектурних комплексів – Львів, Растр – 7, 2014. – С.255-265.

11. Рочняк Ю.А. Композиційні властивості малих залізничних вокзалів Галичини XIX – початку XX століть / Ю.А. Рочняк // Історико-культурні студії. Львів, «Львівська політехніка», 2014. – С.79-90.

12. Рочняк Ю.А. Залізничні вокзали як частина архітектурної ідентичності краю // Тези II –ї Міжнародної науково-практичної конференції «Історико-культурна спадщина в демократичному суспільстві: сприяння діалогу, примиренню та відповідальності» (від 17 – 18 квітня 2015 року). НУ «Львівська політехніка» Інститут гуманітарних і соціальних наук, кафедра історії України та етнокомунікації. – С.75-78.

13. Рочняк Ю.А. Архітектурні типи вокзалів залізниці Перемишль – Сучава. / Ю.А. Рочняк // Вісник НУ „Львівська політехніка” Архітектура. – Львів, 2015. – № 816. – С.72-79.

14. Рочняк Ю.А. Особливості архітектури залізничних вокзалів Буковини / Ю.А. Рочняк // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. Збірник / Відпов. Ред.. М.М.Дьомін. – К.,КНУБА, 2015. – Вип.40. – С. 281-294.

Аннотация

Выявлены общие компоновочные приемы и установлены композиционно-стилистические типы малых железнодорожных вокзалов Галиции; сравнивается их образ с другими типами строений, а также приводятся примеры функционирования старых зданий вокзалов европейских стран.

Ключевые слова: малый железнодорожный вокзал, Галиция, композиционно-стилистический тип.

Annotation

The article describes determined general structures, compositional and stylistical types of small railway station building of Galicia (Halychyna). Their image is compared with other types of buildings and compared with examples of old buildings of railway stations in European countries.

Keywords: small railway station building, Galicia, kompositional and stylistical type.